

Alyvydas Jokubaitis
LIBERALIZMAS
KAIP PILIETINĖ RELIGIJA
Vilnius: Tyto alba, 2017, 260 p.
ISBN 978-609-466-257-7

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

LIBERALIZMAS KAIP „BANALYBĖS FILOSOFIJA“

Liberalism as “Philosophy of Banality”

SUMMARY

The review analyzes Alyvydas Jokubaitis' monograph *Liberalism as a Civil Religion*, which examines in depth the philosophical basis of liberal ideas and explains why the modern version of liberalism has acquired clear features of religion. Going deep into the works of the most famous liberal theorists, John Rawls and Ronald Dworkin, and highlighting unjustified identification of liberalism and democracy, the author in various aspects shows that the representatives of liberalism cannot philosophically substantiate the fundamentals of their theory and cannot create any philosophy of morality, as well as a substantiated theory of politics, thus they are increasingly acting as a community of believers whose primary goal is to gain power and use the „tools“ of state powers to their ends. Attention is drawn to the fact that the philosophical deficits of liberalism's ideas are covered by active institutional propaganda, ideological indoctrination and finally the search for a new „status“ – a religion without God.

RAKTAŽODŽIAI: bendrasis gėris, individas, krikščionybė, laisvė, liberalizmas, moralės filosofija, religija.
KEY WORDS: Christianity, common good, individual, liberalism, liberty, moral philosophy, religion.

SANTRAUKA

Recenzijoje analizuojama Alvydo Jokubaičio monografija *Liberalizmas kaip pilietinė religija*, kurioje išsamiai aiškinamasi, koks yra filosofinis liberalizmo idėjų pagrindas ir kodėl šiuolaikinė liberalizmo versija įgavo aiškius religijos bruožus. Pasitelkęs dviejų žymiausių liberalizmo teoretikų Johno Rawlso ir Ronaldo Dworkino veikalus ir paryškindamas nepagrįstą liberalizmo ir demokratijos tapatinimą, autorius įvairiais aspektais rodo, kad liberalizmo atstovai niekaip negali filosofškai pagrįsti savo teorijos pagrindų, nepajėgūs sukurti jokios moralės filosofijos, taip pat ir pagrįstos politikos teorijos, tad vis labiau veikia kaip įtikėjusiųjų bendruomenė, kurios svarbiausias tikslas yra įgauti valdžią ir naudotis valstybinių galių „jrankiais“. Atkreipiamas dėmesys, kad filosofinis liberalizmo idėjų menkumas pridengiamas aktyvia institucine propaganda, ideologiniu indoktrinavimu ir galop naujojo „statuso“ – religijos be Dievo – paieškomis.

Tokia pagrįstai ir sykiu negailestingai liberalizmą gvildenanti mokslinė knyga galėjo pasirodyti tik toje Europos vietoje, kur žmonės yra išlaikę priešinosi primetamoms ideologijoms patirtį ir išsiugdę kritiniam protui būtinus hermeneutinio suvokimo ir savivokos įnašius. Mename tarybinės ideologijos, vadintos moksliniu komunizmu, diegimą, taip pat ir įvairiausias tos ideologijos nuvainikavimo bei pašiepimo praktikas išlaikant „rimtą miną“. Išsilaisvinę iš sovietinės okupacijos daugelis tikėjome, kad gyvensime jau be visuotinių ideologijų. Tačiau kai kuriems kirbėjo nuojauta, kurią patvirtina įdėmesnis žvilgsnis į visuomenių raidos istoriją, kad jokių visuomenių tarsi savaiminis gyvavimas neįmanomas be daugumos išpažįstamo bendresnio požiūrio į pasaulį, žmogų, istorijos raidą bei ateitį ir be bendresnio vertybinio pamato. Laisvinantis svarbiausia sąvoka tampa pati laisvė, tad ir mūsų išsilaisvinimas buvo dėkinga dirva plisti ideologijai, kuri visokiais būdais teigia nesiliaujantį žmogaus išlaisvinimą iš jį varžančių išorinių, dažniausiai su valstybe siejamų, ir vidinių, dažniausiai bendroms tradicinėms, religinėms vertybėmis bei dorybėmis priskiriamų pančių. Kaip gali nepatraukti idėjos, teigian-

čios beribę individualios laisvės, valios ir moralės vertę. Kaip gali nepatraukti idėjos, teigiančios būtinumą visokiais būdais mažinti valstybės galios kišimąsi į nelygstamos vertės asmeninių gyvenimą. Kaip gali nepatraukti idėjos, skatinančios atsiduoti „laisvajai rinkai“, kuri pačiu geriausiu būdu per asmeninės naudos ir pelno siekį laiduoja visų individų laisvę, nesaistydama jų į jokiais priverstines bendruomenes. Juk iš sovietinio lagerio išėjome sukaupę didelę valstybinės bei ideologinės prievartos, o dalis visuomenės ir valstybinio teroro patirtį. Naujajame pasaulyje didelė dalis mūsų intelektualų svaigo klausydamiesi filosofinių ir politologinių svarstymų apie liberalią demokratinę visuomenę, apie liberalią vakarietišką demokratiją ir visa širdimi įtikėjo į nelygstamą vadinamosios „atviros visuomenės“ gėrį, kuris yra pats tikriausias visuomeninės pažangos ir asmeninio pažangumo rodiklis. Tik nedaugelis turėjo jėgų ir noro įdėmiau aiškintis filosofinius dėstomų liberalizmo idėjų pamatus bei gvildinti piešiamų liberalizmo teorinių vaizdinių pagrįstumą.

Alvydas Jokubaitis savo knygoje įtikinamai atskleidžia filosofinį liberalizmo idėjų menkumą, kurį šiuolaikinis liberalizmas pridengia aktyvia įvairiausio ly-

gio institucine propaganda, žmonių sąmonėje įtvirtinamu tapatinimu su demokratija, ideologiniu indoktrinavimu ir galop neišvengiamomis naujojo „statuso“ – religijos be Dievo – paieškomis. Jokubaitis pasitelkia dviejų žymiausių liberalizmo teoretikų Johno Rawlso ir Ronaldo Dworkino veikalus, iškelia ir gvildena ne tik jų filosofinių išvalgų prielaidas, bet ir tam tikras iš tų išvalgų kylančias išvadas. Svarstomi ir dalykai, kurie tuose veikaluose turėjo būti pasakyti, bet taip ir liko „užmiršti“. Ypač negailestinga yra turbūt įtakingiausio XX a. liberalizmo teoretiko Isaiaho Berlino idėjų analizė, kuri akivaizdžiai parodo ne tik filosofinės minties skurdą, idėjų grindimo nenuoseklumą ir paviršutiniškumą, bet ir, sakytume, liberalizmo idėjinio vaizdinio banalumą, kurio jau negali nuslėpti net su visa išmoninga dekonstrukcijos patirtimi vėlesnių teoretikų rutuliojama „religijos be Dievo“ idėja. Pastaroji, palyginti su žymiausių dekonstrukcinio požiūrio mąstytojų svarstymais apie religiją ir Dievą (žr., pavyzdžiui, *Religija* 2000), rodo, kokių menku filosofiniu dalyko išmanymu liberalai grindžia savo naujausias idėjas. Liberalizmo atstovai niekaip negali filosofškai pagrįsti savo teorijos pagrindų, nepajėgūs sukurti jokios moralės filosofijos, taip pat ir pagrįstos politikos teorijos, tad neišvengiamai socialiniame lauke veikia kaip įtikėjusiųjų ir palaikančiųjų bendruomenė, kurios svarbiausias tikslas yra įgauti valdžią ir techniškai instrumentiškai naudotis valstybinių galių „įrankiais“. Kertiniu filosofiniu akmeniu laikantiems individą ir jo laisvę liberalams niekaip nepavyksta sukurti įtiki-

namo tų individų susisaistymo į visuomenę teorinio pagrindimo ir jų bendro veikimo teorijos, nes bet koks saistymasis neišvengiamai remiasi išankstine prielaida, jog susitarimui įsipareigojama ir jo laikomasi, tad jis grindžiamas ir tam tikromis bendresnėmis, individui būtinomis moralinėmis dorybėmis. Liberalių individų, net dviejų, susitarimą bendrai veiklai būtinai turi palaikyti trečia už juos galingesnė jėga, kuri laiduos susitarimo vykdymą. Anksčiau tai būdavo genčių vyresnieji, žyniai, bendruomenės taryba, priesaika Dievo vardu, o vėliau tas prievoles perėmė valstybė ir teisė. Antraip moralinį reliatyvizmą ir asmeninę moralę išpažįstančiam individui nieko nereiškia nesilaikyti jokių susitarimų, jei tik pasirodo, kad tie susitarimai jam jau „nebepatinka“ ar yra „nebenaudingi“. O kaip laikytis susitarimų pripažįstant teisę savo užgaida keisti lytį ar „pasirinkti“ iš keliolikos ar keliasdešimties lytinių tapatumų registro? Nors visi liberalai pripažįsta valstybės, kaip individų sugyvenimo taisyklės nustatančios galios, realumą, tačiau niekaip neaišku, kaip ji gali kilti iš pirminio liberalių individų viseto, kuris nepripažįsta jokių bendresnių vertybių nei bendresnio moralinio kodo.

Iškėlę individo laisvės principą, liberalai, nuosekliai ir teoriškai, ir praktiškai „laisvindami individą“ ir „skatindami pažangą“, naikina visokias atgyvenusiomis laikomas bendrybes – šeimą, bendruomenę (pripažįstant vien liberalų kongregaciją), tautą, nacionalinę kultūrą, taip pat ir tų bendrybių nuovoką. Tad naivu būtų tikėtis kokios nors liberalų autorių kuriamos bendruomenės ar kul-

tūros teorijos. Paryškindamas nepagrįstą liberalizmo ir demokratijos tapatinimą, autorius rašo: „Modernieji liberalai nemato daugybės demokratams svarbių dalykų – bendrojo gėrio, bendruomenės, tautos, istorijos, kultūrinio tapatumo, piliečių pasiaukojimo ir ištikimybės“ (p. 229). Beje, tuos demokratams svarbius dalykus kadaise nuvainikavo ir Karlas Marxas, garsiajame *Komunistų partijos manifeste* džiaugdamosis kapitalizmo galia ardyti visus socialinius ryšius, kol tie ryšiai bei santykiai dar net nespėja „sukaulėti“. Tad bent jau šiuo požiūriu akivaizdus liberalizmo ir marksizmo ryšys, kurį žurnale *Logos* spausdintuose straipsniuose „Liberalizmo pasaulėžiūros aporijos“ (2009, Nr. 58) ir „Kaip galima liberalizmo tironija“ (2010, Nr. 64 ir 65) yra išskleidęs Algirdas Degutis. Manau, kai kurias Degučio išvadas šios knygos autoriui derėjo paminėti ne vien dėl platesnio lietuviškųjų liberalizmo tyrimų konteksto, o kad Degutis taip pat aiškina neįmanomas liberalizmo „etikos“ aspektus, taip pat gvildena metafizines liberalizmo ištakas iškeldamas modernųjų laikų politinės filosofijos prielaidas ir taip pat išryškina religinį paties liberalizmo aspektą: „tradicinę religiją nustumdama į privačių įsitikinimų kampą liberalizmas pats virsta fanatiška ir karinga religija“ (Degutis 2010: 17). Nors liberalai trina su bendruoju gėriu susijusias vertybes ir valstybės valdymą grindžia individocentrine politika, nepaliaujamai ragindami „mažinti valstybės galias“, tačiau sykiu jie yra aršiausi vadinamosios „atviros visuomenės“ kūrimo šalininkai. Klausimas – kas ir kaip susaiso individų visetą, beje, kosmopolitinį, į tam tikrą bendruomenę nepripa-

žįstant net gimtosios kalbos (pirminės bendruomeniškumo „materijos“) reikšmingumo? Tokiu atveju nelieka kitos išeities, o tik teigti mistinio pobūdžio susisaistymą vadinamųjų liberaliųjų vertybių (jau savaime prieštaravimas) pagrindu. Kodėl mistiniu? Todėl kad individai vienu metu turi imti ir visi kartu tas abstrakčias vertybes išpažinti neveikiant jokiems kitiems bendruomeniškumo saitams, o vien laisvai surengtam idėjų pasvarstymui. Juolab kad neaišku, kas į tokias liberalias diskusijas turi galios ir autoritetą sukviesti – juk ir bet kokiam susibūrimui būtinas bendras sutikimas ir sutarimas. O tikrieji liberalai kuo puikiausiai suvokia tokių susibūrimų „grėsmę“ – susibūrimai jau savaime riboja asmeninę laisvę, ką jau kalbėti apie sutarimus ir nutarimus, įpareigojančius jų laikytis ir net numatančius tam tikras sankcijas pažeidėjams. Nesvarstoma ir koks yra tokios individų „visuomenės“ ir jos gyvenamosios vietovės santykis, kai ta vietovė laikoma privačios nuosavybės sklypų visetu, kuriame neveikia ir negali veikti jokia bendrojo gėrio nuovoka.

Akivaizdus liberalios minties nenuoseklumas išvelgiamas ir pripažįstant nelygstamą individo laisvę rinktis sau tikslus ir sykiu besąlygiškai atsiduoti moksliniam ar „laisvosios rinkos“ determinizmui. Šitai galima suvokti kaip nesąmoningą, o sykiu metafizinį būtinumą pasitelkti galingą, tačiau niekaip neapmąstomą „aukštesniąją jėgą“, kuri tik ir gali laiduoti liberaliąją laisvės sampratą. Arši liberalizmo kova su krikščionybe ir Dievu laikytina pastangomis įsitvirtinti transcendentu vietoje ir perimti jo autoritetą įstatymų kūrybos ir leidybos sri-

tyje, kad pažangieji liberalai, teise ir švietimu auklėdami įstatymams besąlygiškai paklusnų pilietį individą, galėtų veiksmingai valdyti tokių individų „visuomenę“. Liberalų praktikoje įstatymai taikomi kaip pagrindinis socialinės inžinerijos ir „visuomeninės“ sąmonės valdymo įnagis. Juk be transcendentu autoriteto ir valios negalioja jokie pamatiniai įstatymai, anei konstitucijos. Viešųjų ryšių praktikas persmelkusi liberalizmo ideologija ir propaganda pridengiamos mokslo autoritetu ir plėtojamos kaip mokslu grindžiama veikla (plačiau žr. Ellul 1973). Šiuo atžvilgiu transcendentu ar Dievo autoritetas išstumiamas ir keičiamas „mokslo“ autoritetu, o su mokslu individo sąmonėn diegiamas ir besąlygiškas paklusnumas mokslo ir technologijų pažangai, taip pat ugdomi ir jo lankstaus prisitaikymo prie tos pažangos būdai. Įnirtingas liberalizmo nusiteikimas visais įmanomais būdais – kultūriniais ir juridiniais – stumti krikščionybę ir jos nurodomą besąlygišką Autoritetą iš viešumos į marginalijų, būtino visokiomis priemonėmis įveikti „atsilikimo“ bei nebedrįstino viešumoje reikšti privatumo sritį, ypač atsiskleidė Europos Sąjungos Parlamente svarstant vadinamąją Konstituciją Europai – kova užvirė dėl krikščionybės ir krikščioniškų vertybių, kaip esminių europietiško ir europinės civilizacijos bruožų, paminėjimo preambulėje. Kovą laimėjo tie, kurie puoselėja krikščionybės šaknų bei vertybių atsisakiusios Europos viziją. Parlamentiniuose debatuose dalyvavusio Vytauto Landsbergio žodžiais, kuriuos jis išsakė iš tribūnos, „dvidešimties ar panaši balsų persvara demokratijos vardu gali nusiųsti tą vieną žodį – krikščionybė – į

giljotiną“ (Landsbergis 2005: 19). Tačiau ir pats Landsbergis netiesiogiai paliudija aršų nusiteikimą prieš krikščionybę siūlydamas kitokį žodžių junginį, šitaip iš esmės atsisakydamas tikslaus įvardijimo: „Galima buvo nors netiesiogiai pažymėti esminę vertybę pakeičiant persekiojamą žodį „krikščionybė“ kitu – „brolybės siekis“ (ten pat: 20). Ta įsiviravusio kairuoliškos prigimties liberalizmo kova su krikščionybe savaip patvirtina Jacques'o Derrida išvalgą apie „savo viešpatavimo viršūnę ir kartu ribą“ pasiekusį pasaulio būvį, nusakomą kaip „keista krikščionybės, Dievo mirties patyrimo ir teletechnomokslinio kapitalizmo sąjunga“, kuri „įtvirtina savo visagalybę ir kartu žengia išsekimo keliu“ (Derrida 2000: 22). Filosofo žodžiai apie „išsekimo kelią“ skamba kaip aiškus įspėjimas dėl Vakarų civilizacijai kylančios nuosmkių grėsmės, prie kurios daug prisideda civilizaciją apėmęs besaikio liberalizavimosi ir krikščioniškųjų šaknų naikavimo vyksmas.

Skaitant Jokubaičio knygą ir gilinantį į liberaliųjų mąstytojų išvalgas neapleidžia klausimas: kodėl liberalizmas tapo tokia paveikia ideologine „pilietine religija“? Į šį klausimą iš dalies atsako ir pats autorius, tačiau jį galima papildyti ir tokiomis samprotavimais. Juk liberalizmas yra kapitalizmo sistemos vaisius, skirtas tai sistemai idėjiškai ir ideologiškai „apartarnauti“, o šiuolaikinis liberalizmas nepaprastai išplito po Antrojo pasaulinio karo, kapitalizmui pereinant į vartojimo ir finansinių operacijų kapitalizmo fazę. Vartojimo rinkų plėtros požiūriu vartotojas juo veiksmingiau vartoja, juo jis menčiau susisaisęs kokiais nors moraliniais, etiniais ar kitokių „priklausomy-

bių“ saitais. Vienintelis veiksmingiausias saitas – tai paklusnumas Kapitalo įgeidžiams, kuris individo turi būti įsisąmonintas ir suvokiamas kaip jo paties pasirinkimo, tad ir laisvės raiška. Liberalizmo instrumentu dera laikyti šiuolaikinę rinkodaros praktiką, kuri tampa individo pasaulėžiūros ir savimonės elementu. Dabartinio, postmoderniu vadintino kapitalizmo sistemai vertingiausias yra visokiausius siūlomus potyrius ir tapatybinius prekinis „konstruktus“, taip pat ir keistalytinius, išbandyti pasirengęs (ar paruoštas) individas, įsitikinęs savąja pasirinkimo laisve ir visokią laisvę matuojantis „pasirinkimo“ matu. Tad ir nesenas mūsų išsilaisvinimas iš sovietinės okupacijos suvokiamas kaip atsivėrusių galimybių laisvai „rinktis“ ne tik prekes bei lytis, bet ir gyvenamąsias šalis, nesuvariant, jog toje laisvėje daug daugiau būtinumo ieškoti sau darbo ar geresnio pragyvenimo, kitaip tariant – savidaugos logika gyvuojančio Kapitalo prievartos. Filosofams jau seniai aišku, kad visokiame laisvėse glūdi ir savos, nuo istorinių aplinkybių priklausomos nelaisvės, o absoliutinant žmonių kuriamus įstatymus ar teises (tik Dievas yra nesavanaudis), neišvengiamai patiriamas ir žmogiškumą naikinantis tos kūrybos poveikis.

Literatūra

- Derrida Jacques. 2000. Tikėjimas ir žinojimas. *Religija*. Iš prancūzų k. vertė Marius Daškus. Vilnius: Baltos lankos, p. 9–91.
- Ellul Jacques. 1973. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage Books.
- Degutis Algirdas. 2014. *Kaip galima liberalizmo tironija*. Vilnius: Naujoji Romuva.
- Degutis Algirdas. 2010. Kaip galima liberalizmo tironija. *Logos* 65: 14–22.

Tačiau kiekvienam žmogui tas supratimas ryškėja tik einant sunkiu kritinio požiūrio į savo gyvenamąją metą keliu ir skverbiantis pro vis spalvingesnius liberalių ideologinių mirazų bei apžavų brūzgynus. Tų apžavų ilgai trunkantį toksišką poveikį liudija ir Degučio prisipažinimas: „liberalizmas man atrodo kaip veiksmingas priešnuodis marksizmui ir kitoms kairuoliškoms ideologijoms. Dabar jį suvokiu veikiau kaip kairuoliškų ideologijų atmainą“ (Degutis 2014: 7). Jokubaičio knyga, drįstu manyti, yra taip pat tokio nelengvo apmąstymų kelio vaisius, pareikalavęs ir nemenkos intelektualinės drąsos pateikti jį sparčiai liberalėjančiai pokomunistinei visuomenei bei akademinėi bendruomenei.

Knyga *Liberalizmas kaip pilietinė religija* ne tik parodo filosofinį liberalizmo banalumą, kuris pridengiamas išmoninga, individo laisvėmis ir įvairiausio pobūdžio „išlaisvinimais“ (apie revoliucinius naujųjų laikų ideologinius „išlaisvinimus“ žr. Radžvilas 2014) gundančia indokrinavimo praktika, bet ir moko nepasiduoti ideologiniams laisvių apžavams, kurie, kaip jau spėjome įsitikinti, yra pati veiksmingiausia „žmogiškųjų išteklių“ valdymo ir reikiamo jų perdirimio Kapitalo „jėgainėse“ priemonė.

- Landsbergis Vytautas. 2005. *Europos Parlamente. I. 2003 birželis–2004 lapkritis*. Antrasis leidimas. Vilnius: Baltijos kopija.
- Radžvilas Vytautas. 2014. *Erotas ir revoliucija: H. Marcuse's psichoanalitinė žmogaus išlaisvinimo vizija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Religija*. 2000. Vilnius: Baltos lankos.